

méltó útát: a dokumentumokkal szerkesztett pályakép műfaját teremtette meg, amely tényanyagával a legtanulságosabban gyarapítja a széles olvasóközönség történelmi

ismereteit, s nyújt nyersanyagot a tudomány számára. A könyv értékét gondos kiállítás, szép tipográfiája is növeli.

Tóth Dezső

SZABÓ LŐRINC: TÜCSÖKZENE*

Bp. 1957. Szépirodalmi Könyvkiadó

„Rajzok egy élet tájairól” — mint Szabó Lőrinc mondja a kötet alcímében, vagy egyszerűbben, sablonosabban: verses önéletrajz — ez a *Tücsökzene*. Először 1947-ben jelent meg; ez a mostani a második, immár végleges kiadása. A kettős: első és második kiadás közt az a különbség, hogy ezt a másodikikat Szabó Lőrinc áttekinthetőbbé tette (halála előtt egyik utolsó munkája volt a *Tücsökzenének* ez a sajtó alá rendezése), tagolta: az első kiadás 352 versét hat ciklusba osztotta, valóban életének *tájai* szerint — a nyitányt követő ciklusokat egy-egy városnév jelzi: Miskolc, a gyermekkor bűvöletében — Balassagyarmat, idillek az Ipoly körül — Debrecen, érlelő diákévek — Budapest, ember és világ... majd az első kiadás utolsó négy verse jön, *Az elképzelt halál* cím alatt. Az új kiadásban, hetedik ciklusként, „utójáték” következik (*Helyzetek és pillanatok*), tizennyolc új vers, a delelő tehetség *teljességének* olyan mély, olyan véglegesen érett és biztos ragyogásával, melyben — (vagy csak a visszatekintés illúziója volna ez?) — benne érezni már valahogyan az életnek ehhez a déli teljességéhez hozzátartozó halált is.

Ez a *Tücsökzene*.

Félévvel Buda ostroma után, ezerkilencszáznegyvenöt nyarán nyitottam ki úgy az ablakomat, hogy a rőtparázs telehold alatt oly nagyon rátok csodálkoztam. A ti örületek az a muzsika, az a szörny jókedv, mely ágyam köré, az izgatott nap romjai fölé visszahozta, fölépítette a békét. Másfél éve már! Micsoda varázs volt az a részeg éjszaka, az az egy-helyt cikázó kép-zene: augusztus, kedd, tizennegyedik!... Másnap kótázni kezdtem!...

Így számol be a költő műve geneziséről (*Töredék: A tücsökhöz*, 345. vers). A *Tücsökzene* az emlékezés költeménye, az emlékezés

ihletéből fakadt; úgy amint van, sajátos, egyedülálló költői remekműve az emlékezésnek. Nem a „visszagondolás” szokványos értelmében: hogy valaki leül s eszébejut a múltja, folyamatosan végiggondolja ezt a múltat, mintegy kilépve, kiesve jelenből egy ideig ennek a nyomon követett múltnak a síkjában mozog. Ezzel a mondhatni *unisono* emlékezéssel szemben a *Tücsökzene* ihlete az a „modern”, többszólamú emlékezés, amelyben egyszerre van jelen s egyszerre zeng a fölidézett múlt is, meg az emlékezés aktuálisának jelen ideje is — a két szólam egymásba játszik benne, egymásba fonódik, kölcsönösen kiegészíti, teltebbé és árnyalatosabbá teszi egymást. Az író ennek a kettős idejű, polifón emlékezésnek a tolmácsolásában mintha a lelki életnek valamiféle „prelogikus” állapotát, vagy inkább tevékenységét ragadná meg: azt, amelyikben az asszociációk spontán játékában még nem érvényesül az értelem kiválasztó és rendszerező munkája. A mű legalábbis a spontánságnak ezt a benyomását kelti. De mivel értelmi munka nélkül nincs igazi mű: ennek a „modern” emlékezésnek az írója is résen áll, mégpedig kettős művészi éberséggel, kettős hűséggel: egyfelől az emlékezés *jelen folyamata*, másfelől az emlékezésben megidéződött (vagy megidézett) *múlt tartalma* iránt. Az ihlet hangulata is kettős, telten kétszólamú: elbeszélően objektív, de ugyanakkor emlékezésben szubjektív is — dallam is, de kísérete is önmagának. Lényegében minden ilyen mű „az elveszett idő keresése” — ahogyan Proust regényciklusának címe mondja; és bizonyos fokig, a maga erősen egyéni változatában Szabó Lőrinc *Tücsökzeneje* is ide tartozik, a modern világirodalomnak abba a vonulatába, melynek egy-egy tartományát (melyek természetesen mindegyiknek megvan a maga sajátos faunája-flórája, mondhatni: különleges altalajának minősége szerint) — olyan nevek jelzik, mint Proust, Virginia Woolf, s nálunk Krúdy Gyula, vagy a *Színek és évek* Kaffka Margitja.

Ahogy Proust regényében — közismert példa — a hősnék elég megízlelnie a teába

* Szabó Lőrinc életműve *egészének* értékelésével külön tanulmányban kíván folyóiratunk a közeljövőben foglalkozni. (Szerk.)

mártott *madelaine*-süteményt, hogy egyszerre teljes intenzitásával földidéződjek benne az eltemetett gyermekkor: Szabó Lőrincnek is csak meg kellett hallania azon az augusztusi estén a pasaréti tücsökszót, hogy létrejőjjön a varázslat:

... testvér percei
kelnek a multnak, éj s nap képei,
összevissza, lebegnek, rajzanak:
már nem tudom, agyamban zeng-e, vagy
odakint ez a zene: mikor a
szemem lehunyom, egyszerre Buda,
egész Buda köröttem muzsikál,
Köröttem ezer holdfényes határ
s ezer határon túl a távoli
Somogy és Szatmár minden tücskei —

„táj épül, omlik”: egy egész élet tolul föl a pillanat teljességében:

... én magam vagyok
a kép s a keret, s évek, negyvenöt,
lobognak körül, s mindegyik mögött
ott a többi, ott cirpel, ami csak
enyém volt, vágy, vagy boldog pillanat,
minden elérhetetlen messzeség,
minden kétségbeejtő veszteség,
mind, ami voltam ...

S ezt a megidézett életet aztán, mint egy prousti Vinteuil-szonáta, mint egy *leitmotiv* szövi át meg át ez a tücsökszó: egyszerre gyarmati, miskolci, debreceni, mostari, pasaréti tücsköké, az állandó jelen keretét adva a benne újra lepergő múltnak, az egyetlen tartam zenei illúziójába sűrítve az emlékezés költői munkájának másfél esztendejét. Ahogy ez a mű megszületik — ahogyan fogantatásáról a költő vallomásából értesülünk — az egyike a költészet, vagy az ihlet, mint mondani szokták, „kegyelmi pillanatainak”. Proust beszél a *Swannban* a kelták hitéről, mely szerint halottaink lelke itt él egy-egy állatban, növényben; ha véletlenül elme-gyünk ezek mellett, meghalljuk belőlük a halott hívását s ráismerünk: kiszabadíthatjuk, visszahozhatjuk az életbe. „Így van ez a múltunkkal is — folytatja. — Hiába próbáljuk felidézni, értelmünk minden erőfeszítése haszontalan. Kívül esik az értelem területén és hatalmán, valami kézzelfogható tárgyba van rejtve (ennek a kézzelfogható tárgynak a bennünk keltett benyomásába), amiről még csak sejtelmünk sincs. Pusztán a véletlenül múlik, hogy ezt a tárgyat halálunk előtt megtaláljuk-e avagy sem”.

Szabó Lőrinc „félévvel Buda ostroma után” kitérta ablakát a tücsökzenés nyári éjszakába: ez volt az a véletlen, melyben a *Tücsökzene* rab lelke kiszabadult — melynek költészetünk egyik remekét köszönhetjük.

Ó, boldog véletlen! — kiálthatnánk föl naivan. De nincsenek véletlenek. Illetve a véletlenek is szükségszerűek.

*

„Félévvel Buda ostroma után”... Pontosan 1945. augusztus 14-én. Maholnap másfél évtizede, és másfél évtized alatt sokat felejt az ember az egykori dolgok realitásából; a valóság fogalmakba rendeződik, körvonalai-ban kitisztul, összefüggéseibe illeszkedik, értelmében megfoghatóbb lesz, de élményileg kihűltebb — hiszen ki sem bírnánk, hamuvá égnénk tőle, ha minden eredeti hőfokán maradna meg bennünk. Kiben él ma már teljes izzásával az, amit ez a tárgyilagos megállapítás takar: „Félévvel Buda ostroma után?” Nincs az a remek rajz, nincs az a sikerült fénykép, amely egész légkörével együtt, *mindenestül* visszaadhatná. Pedig ez volt a *Tücsökzene* ihletének „klímája”, ezt kell földidézniünk, hogy a mű geneziséét igazán megértsük, illetve igazán *érezzük*.

Buda csupa rom volt; aki az ostrom utáni hetekben, hónapokban valami kilátóról végignézett rajta, annak ez volt az első érzése: itt élni, itt tovább élni — lehetetlen. Buda olyan romhalmaz volt, hogy még az élet folytatásának reménye is szinte kiegett belőle. S mégis, ahogy kitavaszkodott, a legbelső, régi Budán: Tabánon, Vizivároson Krisztinán, a Vár kiszáradt koponyára emlékeztető romházain, örült üregekkel ásitózó rom-háztömbjein kívül a kertek, völgyek, hegyek szinte vad önfelédtséggel adták át magukat a tavasznak, a nyárnak. A lombok sűrű sarjadása, a virágok tobzódo virulása egyszerre volt már-már frivolan ujjongó és méltóságteljesen súlyos: a halál jeleivel, a rom-várossal szemben az élet, teljes erejével; a létezés legyűrhetetlen vegetációja volt ez, a győzelmes, építő és időtlen gazdagságában közhányós természet feledhetetlen dionyzoszi mámorra és bőségében kiegyensúlyozott apollói szépsége... Ezen a tavaszon Budának nem volt „városi” szaga, benzingözből, koromból, az aszfalt porából; váltakozva, egymásba keveredve két szag áradt el benne: kertek, virágok, fák, hegyek sűrű illata, meg valami állandóan jelenlevő émelyítő, keserűes szag, amit utcák és dombok fölött állandóan ide-oda sodortak a meleg szelek: a Várhegy, Naphegy sietve, rosszul elföldelt hulláinak szaga.

Forgalom alkonyat után nemigen volt. Budára mélységes csönd borult esténként; nem szötte át az a fölszűrődő zsongás, a milliós városnak az a tompa lélegzése, melytől sosem lehet igazán csönd a csönd. De azon a tavaszon, azon a nyáron *igazi* csönd volt, s ebben aztán százszorosára, ezerszeresére erősödött az egyetlen, estétől hajnalig har-

sogó (s már délután hangolgatni kezdő) muzsika, az az egyre sűrűbb zene, mely

árad, megtolul,
s ütte-pendítve keresztül-kasul
a felszikkázó ű-keket és kri-keket
s hang-nyilaikat, fény-gyűrűiket
úgy csapja égig e tündérkürtcsatát,
idegeid, füled káprázatát,
hogy másnap is csupa i vagy meg ű
csupa síp, csupa tücsökhegedű.

És Budán sehohol nincs annyi tücsök, mint a Rózsadomb nyugatra lejtő kertjeiben és rétjein, meg a Pasaréten. Szabó Lőrinc itt lakott, a Pasaréten, szigeten a nyári tücsökzene tengerében. Erre a zenére nyitotta rá ablakát „a rőtparázs telehold alatt”; az izgatott nap után ennek „szörny jókedve” csapta meg. Megindul az emlékezés varázslata, de valami ritka teljességével életnek és halálnak, s a halálon, romlásán, pusztulásán mégis diadalmaskodó létnek ugyanazzal a kozmikus erejével, ami ott burjánzott, lobogott, létezett abban a romokkal szemben fölgerjedő budai tavaszban-nyárban — azzal a dionyzoszi életlobogással, mely a *Tücsökzene* nyitányának szinte minden sorából felénk csap:

Szinte robban a rét,
úgy élvezi agyirtó gyönyörét
az egy s az összes: lelkek, szellemek
gyűlädnek a tücsökben, ős jelek,
ahogy néha rajtunk is átszap a
csillagközi vágy tüze-árama,
mikor farsangi éjszaka után
még gyorscsárdásra zendít a cigány
s egyszerre, tyuhaj, megvadul a tánc,
ropog a, lobog az üteme, láng,
ropog a, lobog a, kopog a, zuhog a
láb, meg a szív, meg a föld, meg az ég, meg a
cudar Mindenség — — Tücsök, zengjetek,
sose halunk meg, férgek, istenek!

*

Az ostrom tele — (s már az ostromot megelőző háromnegyed év is, a németek bevonulásától, az addig valahogy mégiscsak működő irodalmi élet megszakadásával) — olyasmi volt, mint egy élő törzs elmetszése. Ami odáig volt, annak egyszerre vége lett. Az irodalom életének van bizonyos mechanikus, szinte „önműködő” oldala is: folyóiratok, összejövetelek, társaságok és csoportok, stílusok és törekvések közössége; — van bizonyos üzemszerűség, aminek megvan a maga saját üteme, légköre, ritusa; valamiféle külön élet ez — „irodalmi élet” — és bizonyos időkben szinte külön tenyészet is, mely már majdnem önműzéssel szaporodik

s tartja fenn magát, irodalom az irodalomból. Ez az, aminek vége lett; ezt metszette el egyetlen kardcsapással a Történelem. A költő egyszerre kivetődött természetes eleméből, az irodalomból. Egzisztenciális problémái, melyek addig irodalmi formákban és kapcsolatokban jelentkeztek számára (s melyeket irodalmi kapcsolatokban és formákban igyekezett megoldani), most váratlanul a nyers lét brutális közvetlenségével vetődtek föl előtte. Tisztáznia kellett létét, tisztáznia viszonyát a világhoz — de valahogyan *meztelenül*, segédeszközök nélkül, teljességgel saját magára utaltan. Már nem irodalmi, költészeti, s nem műhely-problémákról volt szó, hanem lét-problémáról, a létének, léte értelmének, lényegének, jelentésének problémájáról s minderről olyan elemi létközelségben mint élete folyamán még soha. Egyszerűen arról volt szó, hogy az elmetszett, addigi életföltételeitől, élet-talajától megfosztott törzs tovább éljen, új gyökérezetet növevessen, új talajt keressen magának, újraviruljon, újra teremjen.

Arról volt szó, hogy egy este *kinyissa az ablakot*, rányissa a világra, önmagában és önmaga körül. Egzisztenciális lehetetlenség volt számára, hogy ne nyissa ki az ablakot. Szükségszerű volt számára, hogy találkozzék a pasaréti tücsökszó emlékidéző véletlennel.

Az életnek az a fajta irodalmian-élése, ami régebben félig-meddig életformája volt, lehetlenné vált számára. Kényszerítő szükség-gel jelentkezett benne „az élete beszélt”, most már „saját magában haladt tovább” — s egyszerre, mint kint az éjszakát a tücsökszó, elborította nemcsak az emlékezés, hanem az emlékezés roppant gazdagsága és gazdagságának néha valósággal kozmikus elragadtatása, saját élete mérhetetlen gazdagságának élménye: „Életem, — be gazdag vagy, mihelyt emlékezem!”

*

1942-ben, már a hajszás háborús években írta Szabó Lőrinc *Ima* című versét, s benne ezeket a sorokat:

Régi rémálmok nem győrték úgy meg,
ahogy ma már
a legjózanabb nappal győtdr — óh nem,
nem a halál,
nem a túlvilág hozza ránk a végső
poklot, de a
magány hiánya s kint az örök ingás
kábulata.
Mert azt vesztettem, a csöndet, a belső
szabad időt,
azt, hogy órákat eltölthettem egy-egy
virág előtt . . .

Régi panasza volt ez; lázadóbban nemegyszer hangoztatta már, de komolyabb férfi-tárgyilagossággal soha még; s még sosem hívta ilyen imádság-áhitattal „a lélek ráérését”, mint „a megpróbáltatások s rémek” között. Polipkarok fojtogatásában élt; — s ezek az érckarok most egyszerre lehulltak róla, testéről levált a „földrehúzó ólomruha”. Megszenvedett, de nem szenvedett hiába ő sem. Mintha keservesen kiérdemelt ajándéku végre megkapta volna azt, amiért kamaszos, kalibáni lázadással oly dühösen pörölt hajdan a Várossal — egy perc szabad lélegzetért, földközelségért, természetért, valóságért. „Átkozd meg a várost és menekülj!” — Most itt volt, megérkezett, az érett élet gazdag gyümölcseként „a lélek ráérése”. Itt volt — és benne volt, megidézett gazdag életében.

Végignézett ezen az életen, s látta: semmi nem volt hiába. Minden megkapta a maga jelentőségét, a gyermekkori szappanbuborékegetés éppen úgy, mint a Babits mellett töltött hónapok élménye, s a művek épp úgy, mint a jégvirág a gyerekkori ablakon, vagy a havasi rét mámoros virágtengere. A *TücsökHzene* egyik jellemzője ez a roppant, dolgokhoz egészen közelhajló, szinte rövidlátó aprólékos figyelem, a regisztrálásnak, a rögzítésnek szenvedélyesen áhitatos pontossága. Nézzünk közönséges szemmel egy akármilyen tárgyat: megszokott, közömbös, jelentéktelen. De tegyük görcső alá: vonalak, formák, rajzok csodálatos szépségével és gazdagságával büvöl el. Pedig a mikroszkóp nem ad hozzá semmit; azzal teszi csodálatossá, hogy kiemel, megmutat mindent, ami benne van: egy semmi kis dologban egy egész mikrokozmoszt. Így van ez Szabó Lőrincnél is: az aprólékos figyelemmel megidézett dolog szépségének leglényesebb eleme a teljessége. Íme egy példa, a *Buborék*

Fújtam, s, hogy forgott, nőtt a szalmaszál végén! hogy ingott! Minden kis sugar megtört rajta és körben ráfeküdt, groteszkül eltorzulva mindenütt, de felismerhetően, fekete keresztjével s megnyúlt négy üvege ábráival az ablak, vagy, ha kint játszottunk, az udvaron, ott megint egyébként, az égbolt, mindig az, ami legragyogóbb, de más is, ágai erezetével a fa, s mind a fény, ami csak volt, tükrös görbületén mind összegyűlt, mind rágyúlt, s hamvasan tündökölt rajta, szivárványosan és végül, hogy felkapta lebegő áramára a tündér levegő, szállni kezdett: szállt, s valamihez ért, és elpattant a szappanbuborék.

A *TücsökHzene* tele van a költői realizmus ilyen remekléseivel, melyek vetekszenek a fizikai kísérletek vagy természetrajzi leírások pontosságával. S éppen ez: hogy nemcsak egy bravúr-darabról van szó, hanem hogy *tele van velük* — éppen ez adja meg a kötetnek a realizmus sajátos, egyedülálló intenzitását, sajátos szabólrinciről íráját. Mintha különös villamos áramot vezetne a dolgokba, melytől ezek fölfülnek, világítani kezdenek, föltárva szerkezetük egész ágbogas rendszerét, egész bonyolult szépségét, úgyhogy magában ebben a fényes dologban gyönyörködünk — de a dolgot csak az áram teszi széppé, azzal, hogy átjárja, átvilágítja a benne rejlő teljes szépség fölragyogtatásáig izzítja. S ha nincs ez az áram: a dolog — unalmas, érdektelen, köznapisemmiség.

Hogy alapjában, természetében végül is mi ez a líra? Talán valamiféle világszerelm, figyelmes maga-odaadás a létnek — sajátos szenzualizmus, ahogyan a *Te meg a Világ* kötet *TücsökHzene*-beli kommentárjában olvasuk:

Lettél, ami vagy:

Szűrő lettél, a legszebb-szabadabb szeretkezés érkeiden át a mindenséggel: Te meg a Világ.

Költők szívesen hangoztatják, hogy hazátlanok a világban; Szabó Lőrinc éppen az ellenkezőjét hangoztatta: szinte szerelmesen azt, hogy a világ, a Föld a hazája. Mert nem a szerelmes férfi hálájának hangját hallani-e a *TücsökHzene* egyik legszebb versében, annak a hosszú finálénak az elején, amelyben a költő — minden költészetünknek ez a legvilágirodalmibb alakja — a hang, a tisztaság, az emberi-költői érettség olyan fennsikjára érkezik, a kozmikus kitártság olyan csillagközelébe, amelyben egybeölelik „régii és modern”, az „örök helyzetben”: az érett, teljes élet halálközelében, szemközt az őselemi Természettel, a költészet kezdetben-volt, százi létélményével — hogy Sappho szavai minden irodalmi mesterkedés nélkül, szinte a természetes beszéd közvetlenségével szövődnek egyébe a költő saját szavaival, s kétezer év ölelkezik egy halatonparti pillanat felejthetetlen időföltöttiségében:

Örök helyzet... „Alámerült a Hold. Utána a Fiastyuk. Áthajolt delén az éj. Áltattál csak, öröml Elmúlt az óra. Magam jeküszöm.” Így fáj Sapphó. Négy teljes héten át ingó tutajon, ingó parti nád között napra-nap leste: jön-e, kit tiltott a törvény, de akart a szív.

Igy fájt. Kétezer éve! A kabint, melybe húzódott, lám, én is megint megépítettem, mint már annyian: ismétlődik minden minduntalan; s mint alattam a csobogó vizek; úgy dúdolom modern énekemet: „*Lemerült a Fiastyúk, le a Hold* Az utolsó vonat elszakatolt. *Éjjél van. Ma is áltattál, öröml! Múlik az élet. Magam jeküszöm.*”

De térjünk vissza — ahonnét kitértünk — Szabó Lőrinc világszerelmének hála-himnuszához, a „Köszönöm!” című vershez, másfél évvel azután, hogy a *Tücsökzene* megszületett benne. „Micsoda — varázs volt az a részeg éjszaka, — az az egy-helyt cikázó kép-zene!” Az ihlet másfél éves nagy pillanata bezárul, a kör, miután ivébe zárt egy egész életet, visszatér önmagába; és fölzeng a hála-himnusz, a *Tücsökzene* egyik kulcsverse, és Szabó Lőrinc egész költészetének egyik kulcsa. Mire virradt, a tücskök abba-hagyták dalukat, de az ő nótája „ma is töredék”.

De nem csoda: ahogy még sohase, nyomott az élet. Képek üteme, szavai, ti gyorsabbak voltak, egy éj alatt mindent elmondtatok, én lassúbb, hisz volt rá elég okom. De nemuljon végre a fájdalom, hiszen hálától csordul a szívem, hálától újra s ezerszeresen: tavaszi tücskök, ma kapunk alatt megint hallottam a hangokat, az örömet... Köszönöm!... S köszönet nektek is, nők, barátok, emberek, kik, mikor minden remény elhagyott, segítettetek, vigasztaltatok, Buda, Sóstóhegy, Békés, Pest, Tahi, Ózd, Igal, Patak: hazám szívei: áldjon meg, Akit, ha hiszünk, ha nem, Istennek mondunk közönségesen!

Vannak a világirodalomnak, egyáltalán a művészetnek művei — mindig a nagyok közül —, melyekben több forog kockán a szépségnél, amit a művész létre akar hozni; ezekben nem pusztán a műért küzd, nem pusztán azért, hogy a műben kimondja igazságát, közölje látomását — ezekben többről van szó: a művész itt önmagáért, léteért küzd, művét alkotva a halált, a lehetetlent küzdi le magában. Magát, életét váltja meg a művel. Ilyesmi volt Danténak az *Isteni Színjáték*. Ilyesféleképpen írt Baudelaire. Ilyesféleképp a „megnőtt életű” Ady, a „csodák föntjén”: *A halottak élén* költője. Vagy amikor a fájdalom és gyász letaszította a szenvedés alvilágába, így komponálta meg Dvorzsak a *Stabat Mater*t.

Mindannyian — hogy Vajda János egy kínálkozó szavát használjuk (a *Végtelenség* végsoraiból) — a „koporsókötelet” ragadják meg s „nem engedik el többé soha”, mert különben visszazuhanának a mélységbe. A művön, a műalkotáson át újjászületésükért küzdenek, a közhellyé kopott szólam eredeti, teljes, egzisztenciális valóságában „művükben élnek”. (Ki tudja, nem ilyen „koporsókötelet” volt-e Arany Jánosnak is a hun trilógia terve?) — Ilyen hangulatban fogant, nőtt, sarjadt, erősödött a *Tücsökzene*. S végül kilátó lett, magaslat, amelyre a művében megedzett szellem fölért, kozmikus kitárulkozás, a gyermekkor múltával szét-pattant világegyiség újra beteljesedése: — „szódd magad a szövetébe és sóhaj leszel és megkönnyebbülés”,

hisz máris az vagy, csupa suhogás a föld s az ég, álomtánc, tűzvarázs, s szemed lehunyod, szél csókol megint s egymásba szédül a bent és a kint és zeng a hang és zsongva ring a rét s ahogy szived átveszi ütemét, mintha egy gömb fénytág felületén robbanna rólad, úgy hagy el az Én, úgy rohan, úgy nő az egeken át és csak mikor már benne a világ, csak amikor már ő a burka, csak akkor látod meg újra magadat, az eltűnt parányt, mikor kereste vagy már mindennek s minden csak a te belsőség...: egyszerre isteni biztonságba hal földi tudatod s a nagy, két réten kezdik mennyei tücsökzenéjüket a csillagok.

*

Háromszázhetven vers, a forma minden változatossága nélkül: háromszázhetvenszer tizenhét sor, mindegyik öt jambus, és a háromezerháromszázharminc sorpárban sehol egy nőrim, sehol egy lágy akkord: végig ugyanaz a kemény kopogás. Szabó Lőrinc mindig is hajlamos volt az ihletű kizsákmányolására. Mindegyik ihletkőrének vannak állócsillagai, s vannak sápadtabb bolygói; egy-egy tüzes napjának néha egész bolygó-rendszere van. De itt, a *Tücsökzenében* sikerült a csoda: elkerülni a monotóniát. Háromszázhetven formailag egyforma verset fűz föl fonálra — de egy élet növekedésének, egy lélek történetének, egy szellem fejlődésének epikus fonalára; a líra magas-feszültségét az epika sodrásával párosítja úgy, hogy egyszerre három történet is folyik: az élet külső eseménysora, „érzelmi” alakulása és eszmei-szellemi teljessége (de mindez természetesen az egy-egyéniség szerves egységében) — külön-külön is szép, néha remekművek versek, vagy négy-öt versből álló

ciklusok sorozata, de együtt, egyben az egész — ez a rajzsorozat egy élet tájairól: — ez végeredményben verses, lírai-epikus formában a század első felének nagy *Bildungsromanja*.

Szabó Lőrinc világába behatolni, Szabó Lőrinc fejlődését nyomon követni, Szabó Lőrincet megérteni nem lehet a *Tücsökműzene* nélkül. Önnön világában nem mindig a költő a legjobb kalauz; de Szabó Lőrinc megbízható és szavahihető, mert a saját élete fölé is azzal a tárgyilagos és aprólékos érdeklődéssel hajlik, ahogyan a lét minden jelensége, ténye és dolga fölé.

A *Tücsökműzenét* nem kell egyvégtében olvasni, mint egy regényt; izlelgetni, szemlélgetni kell, újra meg újra elővenni s új meg új szépséget találni benne. De *legalább egyszer* azért el kell olvasni egyvégtében az egészet. S akkor az ember nemcsak a tücsökmű szó bővületével telik meg, nemcsak a mű genezisének élet-halál-teljeségét érzi meg, hanem a műnek és *művé* emelt életnek azt a hatalmas sodrát is, amely végül valami modern-görög kozmikusság időtlen, az elemi dolgok nagyságához méltóan egyszerű és nyugodt pátozásába torkollott: egyik oromteljesítményként a modern világirodalom

lírájának. Álljon itt példának rá a *Tücsökműzene* utolsó verse, 1957-ből: a *Holdfogyatkozás*.

Nyáréji tó. Jegenyék, álmodók.
Sugársokszögön körben ránk a pók.
Öreg ezüstben öreg topolyák.
Ünnepély ma a megbüvölt világ,
s nagy némajáték: éjjél s egy között
Árnypúpunk hegye lassan átsöpört
az égi Gömbön, s úgy üzent felém,
hogy van a Földön túl is esemény.
De, lám, a csillag újra gyúl s tovább
hinti az ürbe halk álomporát.
Bár meg se moccan, rohan minden út.
Kúszik rólunk is a fekete kúp.
Búcsúzótt gügyög a fülemüle.
Álomná zsongul a tücsökműzene.
Majd a legpuhább lepke is elül,
a Hold a szomszéd kertbe menekül
s ott játszik tovább, ezüstcsöndű fény
a pók sokszögű tündérlemezőn.

Ez már a líra legmagasabb, sapphói, hölderlini csúcsai között van, valami édes-hús létteljesség nyugodt, örök fényében.

Rónay György

SZABÓ MAGDA: FRESKÓ

Magvető, Bp. 1958.

Nehéz ésszerű magyarázatot találni arra, miért oly kevés aránylag a nőirő, s ezen belül is miért oly kevés, aki saját kora „férfi”-irodalmának szintjén alkotni képes; aki van is, miért inkább lírikus, mint epikus tehetség. (Bár az utóbbit aránylag még a legkönnyebb megérteni és megmagyarázni.) A magyar irodalomnak igazi női epikusa eddig csak egy volt: Kaffka Margit. S ebben az összetételben a „női” jelző nem pusztán a szerző statisztikai adaléka: Kaffka teljes értékű epikus volt, azzal a többlettel, hogy mindig, mindvégig női szemmel látta a világot, s író-voltának kiiktathatatlan sajátosága, hogy kora s köre valóságáról női vallomást adott. A többiek, a legtöbb, aki azóta regényíróként fellépett, inkább csak az ifjúsági irodalom vagy a színvonalas, irodalmi igényű riport szintjén vallott a világról, s jó, ha ebbe a vallomásba a női érzés és látás sajátos színeit tudta keverni, s nem pusztán irodalmi férfi-imitátorként dolgozott, mint pl. a nagyon termékeny, nagyon műlelköny Gulácsy Irén.

A *Freskót* olvasva állandóan az az örömteli érzés szorongatott: ha e regény vallomásának hinni lehet, új, vérbeli női epikusunk

született. Szabó Magda útja annyiban is hasonlít a Kaffkáéhoz, hogy maga is a líra kapuján keresztül lépett be az irodalomba s vívott ott ki helyet, megbecsülést magának: a felszabadulás utáni években legtöbbet ígérő fiatal költőink között tartottuk számon. 1948 után a lírikus a nyilvánosság előtt elhallgatott; s a regényíró feltűnése óta különösen érdekes, hogy ez az elhallgatás éppen egy lírai verses-regény körüli sajnálatos és okatlan félreértések következménye volt — egy verses regény körül, mely máig is csak kéziratban van, s melynek megjelentetése könyvkiadásunknak ma is aktuális feladata.

Szinte egy évtizednyi vízalatti úszás után — amely közben csak kitűnő műfordítások buborékai adtak hírt róla — Szabó Magda ezzel a regénnyel bukkant a felszínre, minden irodalomértő meglepetéssel vegyes örömmel. Öröm, hogy tehetsége nem kopott el a hallgatásban, hanem megizmosodva került ki belőle; s meglepetés, hogy a lírikus elhallgatásával elsőrendű epikus tehetséget nyertünk.

A Kaffka-párhuzamot tovább lehetne folytatni: a *Freskó* alig kétszáz oldala szín-